

potestate necessaria ad ferendas leges perpetuas et ad commune bonum ordinatas; oportet ergo ut vel a principio in creatione sui principatus sub tali conditione vel limitatione collata fuerit principi potestas, ut civitas posset nihilominus per se statuere de rebus ad suam peculiarem gubernationem et administrationem pertinentibus; vel certe ut postea ex particulari principis concessionem talem potestatem receperit. Et de quolibet istorum modorum constare poterit, vel privilegiis antiquis, vel ex communi jure talis regni, vel, quod est frequentius, usu et longa consuetudine. Extra hos vero casus necesse est, ut statutum civitatis subditæ per suum superiorem expresse vel tacite confirmetur, ut habeat rationem legis, sicut in § *Constat*, Instit. de Jure naturali, dicitur plebiscita cœpisse habere valorem legum per legem Hortensiam, scilicet, quia consentiente senatu illa facultas plebi data est. Idem ergo requiritur cum proportione in quacumque communitate quæ non est suprema. Et hoc etiam significatur in lib. 3, C. de legibus, ibi: *Nec iis, quæ specialiter quibusdam concessa sunt civitatibus, vel provinciis, vel corporibus, etc.* Ubi clare supponitur omnes terras subjectas imperio indigere concessionem imperatoris ad statuendas proprias leges, quod non solum de civitatibus maximis, sed etiam de provinciis, et in universum de corporibus mysticis traditur.

21. Solum constitui potest differentia inter maximas civitates et inferiores, quia verisimilius est potestatem hanc concedi maximis civitatibus potius quam inferioribus, quamvis in utrisque necessarium sit ut de tali concessionem vel potestate sufficienter constet aliquo ex dictis modis. Nam ex jure communi non constat etiam pro civitatibus maximis subjectis imperio, quia nec jureconsultus Caius in dicta l. *Omnes populi*, de his populis locutus est, ut dixi, nec ipse poterat populis subjectis illam facultatem dare, ut per se constat. Nec etiam Justinianus imperator in eo sensu illam legem acceptavit in § 2 Instit. de Jure Natur., quin potius in l. ult., C. de Legibus, expresse dixit: *In presenti soli imperatori leges condere concessum est*, utique in suo imperio, et ex vi ordinariæ potestatis. Atque idem cum proportione est in regno Hispaniæ, ut statuitur in dicta l. 12, tit. 1, parte 1, ubi etiam Gregor. Lop. refert Pragmaticam specialem hoc statuentem, quæ hodie habetur in libro 7 novæ recopilat. tit. 1, l. 8, d.; idem significatur in legibus hujus regni Lusitanæ libro 3, tit. 75,

§ 1. Ultimo inquiri hic poterat an hæc potestas ferendi leges civiles delegabilis sit. Sed in hoc nihil occurrit addendum his quæ in libro superiori cap. 4, in fine diximus.

CAPUT X.

UTRUM POTESTAS FERENDI LEGES CIVILES PENDEAT EX FIDE VEL MORIBUS PRINCIPIS.

4. Hanc quæstionem moveo propter hæresim Waldensium (ut refert Castro verbo *potestas*) quos Wicleph. et Joan. Hus secuti sunt, dicentes principes iniquos vel infideles non habere civilem potestatem, et consequenter non posse suis legibus subditos obligare, quod etiam, ut referunt, sensit Armacanus libro 10 de Quæstionib. Armenorum. Fundantur, quia potestas regia ordinatur ad bonum commune; esset autem valde contrarium bono communi si in hujusmodi iniquis hominibus talis potestas inveniretur ac perseveraret; et ideo Saul statim privatus fuit regno, postquam Deo displicere cœpit, 2 Reg. 15; et de regibus iniquis generaliter dicit Deus, Osee 8: *Regnaverunt, et non ex me*, id est, id est, non legitima potestate. Hæc tamen sententia erronea est, et damnata in Concilio Constantiensi, sess. 8 et 15. Ut tamen veritatem catholicam breviter explicem, dicam prius de fide, postea de moribus.

2. *Vera sententia.*—*Fidem et reliqua supernaturalia non requiri de jure naturæ ad potestatem legislativam utpote quæ sint superioris ordinis.*—Primo ergo certum sit hanc potestatem neque fidem neque aliud donum supernaturale requirere in principe seu in subiecto in quo existit. Probatur: nam vel conditionem hanc postulat jure naturæ, vel divino positivo, vel Ecclesiastico: nihil autem horum dici potest: ergo. Probatur minor quoad primam partem, quia hæc potestas pertinet ad purum jus naturale, ut supra ostensum est: unde futura esset in hominibus, etiamsi crearentur in puris naturalibus sine ullo ordine ad supernaturalem finem, et fuit in gentibus ante Christi adventum, et nunc est in infidelibus non baptizatis, præsertim in gentibus. Et ratio clara est, quia fides et reliqua dona sunt superioris ordinis: ergo non possunt jure naturæ requiri ad hanc potestatem.

3. *Occurritur dubiolo.*—Dicetur fortasse hoc argumentum recte procedere de puro jure naturæ quatenus fundatur in solo lumine naturali: secus autem esse de jure connaturali gratiæ, quod fundatur in lumine fidei, quia,

supposita elevatione naturæ humanæ ad finem supernaturalem, ipsum lumen supernaturale dictat non esse homines regendos, etiam in civilibus et temporalibus, nisi per principes fideles, propter vitandum commune incommodum, quod ex contrario sequi potest. Sed hoc absque fundamento dicitur. Quia ordinatio ad finem supernaturalem per fidem vel alia dona non mutat naturam hujus potestatis, neque impedit actus ejus: ergo etiam posito lumine fidei non potest per veram rationem colligi potestatem hanc necessario supponere fidem. Quamvis enim ex principiis fidei recte colligatur non esse obediendum magistratui temporali in his quæ fidei vel supernaturalibus præceptis repugnant, non inde colligitur non posse esse verum principem eum qui fide careat, aut ei obediendum non esse in his quæ pertinent ad rectam gubernationem politicam, et fidei non repugnantem. Quod etiam aperte confirmat Scriptura Daniel. 2: *Tu es Rex, et Deus cæli tibi regnum dedit*; erat autem infidelis; et Genes. 47, Joseph fecit terram Ægypti tributariam Pharaoni, qui etiam erat infidelis. Constat ergo hanc potestatem ex natura rei in sola naturali ratione fundari.

4. Et possumus obiter addere, quamvis ad actuale usum ejus requiratur usus rationis in habente illam, tamen ad ipsam potestatem non requiri, scilicet, quoad jus dominandi et regendi: potest enim esse in puero, etiam ante usum rationis, ut patet in eo qui jure hæreditario regnum obtinet statim a principio nativitatis: ille enim et ante rationis usum et ante baptismum rex existit; habet ergo potestatem in habitu, licet per se illam exercere non possit. Et idem contingere potest in eo qui ad tempus incidit in amentiam: nam si amentia sit perpetua, privandus est tali potestate propter commune bonum. De quo alias.

5. *Secunda pars conclusionis probatur.*—Secunda pars minoris, quæ est de jure divino positivo, satis ex eo probatur, quia ostendi non potest tale jus, neque ex Scriptura, neque ex traditione: imo oppositum docent Paulus ad Rom. 13, et 1 Timoth. 2, et Petrus 1 canonica, cap. secundo, ubi admonent fideles subditos esse regibus et principibus qui tunc dominabantur, quos constat fuisse infideles. Nec dici potest hoc fecisse Apostolos ad vitandum majus malum: nam expresse aiunt illos esse ministros Dei et ab illo habere potestatem, eisque obediendum esse, non tantum propter timorem, sed etiam propter conscientiam. Ex quibus locis constat, stando in jure divino,

v.

hanc potestatem perseverare in infideli, non solum respectu aliorum infidelium, sed etiam respectu Christianorum, qui alias justo titulo subditi erant illi: nam de his in particulari loquuntur Apostoli in illis locis. Congruentia autem reddi potest, quia tale jus non fuisset congruum ad fidei propagationem et conservationem: nam plurima scandala sequerentur, nec reges infideles permetterent subditos ad fidem converti.

6. *Tertium membrum conclusionis probatur.*—*Quid potest Ecclesia in principes infideles non baptizatos.*—*Quid in baptizatos.*—Atque hinc facile constat aliud membrum de jure Ecclesiastico, quod auctoritate etiam negativa sufficienter probatur, quia nullibi invenitur. Ad majorem autem intelligentiam distinguere possumus duplices reges infideles, quidam nunquam baptizati, nec apostata a fide; alii sunt hæretici apostata. In priores non habet Ecclesia jurisdictionem directam; et ideo non potest illos punire, nec per se regni privare. Si autem sub se haberent fideles et eos vel a fide averterent vel ab obedientia Ecclesiæ, vel alias ad pravos mores manifeste inducerent, tunc Ecclesia haberet justum bellum contra illos, possetque eos in defensionem innocentium potestate et regno privare: quamdiu vero non privantur, suam retinent potestatem. In posteriores autem habet Ecclesia directam potestatem, et per se, ratione baptismi, et ideo in poenam infidelitatis et hæresis potest eos hac potestate privare; hactenus vero non privavit eos ipso facto, saltem quantum ad retentionem et usum illius potestatis: imo nec de facto ab illa dejici possunt, donec per sententiam Ecclesiasticam declarentur, juxta cap. *Cum secundum leges*, de Hæreticis, in 6, et latius traditur in materia de Fide.

7. *Conclusio ea quæ de fide.*—Circa alteram partem de moribus, dicendum est potestatem hanc in hominibus injustis et iniquis permanere posse, et ita simpliciter non pendere ex moribus honestis. Conclusio est etiam certa de fide, quæ satis constat ex discursu totius Scripturæ, in qua legimus plures reges, tam in populo Israel quam inter gentes fuisse iniquissimos, et nihilominus fuisse veros reges, et David etiam ac Salomon, qui aliquando graviter peccaverunt, non statim privati fuerunt regno. Ratione ostendi potest discursu simili superius facto, quia hæc poena privationis talis potestatis nullo jure lata est, ipso facto, contra reges iniquos, nec fuisset conveniens, quia infinita perturbatio inde sequeretur, et omnes

subditi facile contra reges insurgerent. Expli-
cari deinde potest in hunc modum, quia vel
rex, licet alias pravus sit, in legibus ferendis
servat honestatem et justitiam, et tunc forma-
liter, et in quantum rex, justus est: malitia
autem illa se habet quasi concomitanter, et
ideo non refert ad hanc potestatem. Vel in
ipsis legibus ferendis exercet injustitiam et ini-
quitatem, præcipiendo rem turpem, et tunc
non inducit quidem obligationem per talem
actum. Nam lex iniqua non est lex, nec potes-
tas regia est data ad tales leges ferendas, juxta
ea quæ supra diximus de ratione legis. Possunt
ergo tunc subditi et debent non obedire regi
in tali præcepto, si de re iniqua sit, non tamen
propterea possunt illi obedientiam absolute
negare in his quæ justa fuerint. Vel denique
rex est iniquus etiam in usurpatione ipsius po-
testatis, quia tyrannice illam occupavit, et tunc
verum est illam iniquitatem excludere potes-
tatem veram, non quia privet illa, sed quia
supponit carentiam ejus, eamque donare non
potest, et tunc merito tali homini non obedi-
tur, quia rex non est, sed tyrannus.

8. *Dubium circa mores principis.* — Oc-
currit autem hic incidens dubium circa hoc
ultimum membrum, an in eo casu possint
subditi licite obedire hujusmodi principi, si
alioqui ex parte materiæ justas leges ferat.
Quod enim non teneantur per se loquendo,
manifestum est, quia illæ non sunt leges,
juxta supra dicta, cum non procedant a legiti-
tima potestate. Quod autem possint, videtur
persuaderi, quia possunt facere quidquid bo-
num est vel non malum, licet non teneantur,
cedendo juri suo, et patienter vim alterius sus-
tinendo. Imo addunt multi auctores, posse tunc
subditos postulare ab hujusmodi principe et
concessionem gratiæ et actus justitiæ qui in se
injusti non sint, quamvis ab illo injuste sint
faciendi per usurpatam potestatem; quia tunc
non inducunt ad malum, sed ad minus malum:
minus enim malum est sic gubernari, quam
omnino non gubernari. Ita docuit Cajet. in
summa, verb. *Tyrannus*, quem sequitur Ar-
milla eodem verb. et Navar., cap. 14, n. 41.
In contrarium autem esse videtur, quia obedire
hujusmodi regi, etiam in his quæ alias honesta
sunt, videtur esse cooperatio ad malum, et fa-
vor injustitiæ seu tyrannidis ejus.

9. *Quando liceat seroare præcepta tyranni,
et quando non.* — Breviter dicendum censeo
quasdam esse actiones ita honestas, ut in nul-
lius nocumentum cedant, neque indigeant po-
estate publica ut recte fiant, ut sunt deferre

hæc vel illa arma, vel aliquid simile, vel etiam
solvere tributum, quod, licet ex parte exigen-
tis requirat potestatem, ex parte solventis il-
lam non postulat, per se loquendo. Neque con-
ditio tributi alteri affert nocumentum, nisi
soli solventi, qui potest cedere juri vel utilitati
suae. Aliæ vero sunt actiones quæ involvunt
nocumentum tertii, et ut juste fiant requirunt
potestatem publicam, ut occidere malefactor-
em, etiam dignum morte, et similes. In prio-
ribus per se malum non est servare leges, vel
præcepta a tyranno data, quia illæ actiones tales
sunt, ut propria voluntate et auctoritate pos-
sint honeste fieri sine lege. Quod autem fiant
posita illa injusta lege, non habet circumstan-
tiam quæ reddat actum malum. Quia illa re
vera non est cooperatio, sed tolerantia quædam
violentiae, quæ nulli affert nocumentum: ergo
per se non est ibi malitia. Dico autem per se,
quia oportet scandalum vitare et non dare oc-
casionem tyranno, ut in sua injustitia fir-
mius perseveret, sed potius illi obsistere quan-
do sine incommodo fieri potest. At vero in
posterioribus actionibus contrarium videtur,
quia honestas illarum omnino pendet ex vera
potestate publica, sine qua nullus potest exe-
qui vel condemnare alium, etiam in pœna
justa, nisi habeat publicam potestatem quam
tyrannus dare non potest. Sed in hoc etiam
advertendum, seu subdistingendum est: nam
hoc in rigore est verum quantum est ex parte
tyranni: contingit autem ut respublica, quia
non potest illi resistere, illum toleret, et ab eo
se gubernari sinat, et tacite consentiat, ac velit
justitiam per ipsum administrari propter rati-
onem tactam, quia minus malum est per il-
lum gubernari quam omnino carere justa co-
actione et directione; et tum non erit peccatum
obedire, etiam in dictis actibus, quia reipub-
licæ consensus supplet defectum potestatis
tyranni.

10. Ad fundamentum contrarii erroris res-
pondetur multo majora incommoda contra
bonum commune sequi, si potestas civilis pen-
deat ex privata fide vel bonis moribus ipsius
principis, quia nulla esset pax neque obedien-
tia in republica, sed quilibet subditus vellet
superiorem suum judicare, et consequenter
illi obedientiam negare, quod absurdissimum
est. Quocirca, licet peccator forte mereatur
privari regno, tamen quamdiu illo non priva-
tur ab habente potestatem, verus rex perseverat,
atque ita contigit in Saule, donec permittente
Deo occisus est. Quod autem dicitur Osee 8,
regnaverunt, et non ex me, plures habet expo-

sitiones, de quibus videri possunt Orig. Homil.
4. in lib. Judicum, Hieronym. et Expositores
ibi. Verus sensus mihi videtur ibi reprehendi
reges iniquos Israel, non quia reges non essent,
et gubernarent, sed quia, cum reges essent,
male gubernarent: hoc enim significat regnare
non ex Deo, quod statim explicatur quia indu-
cebant populum ad idola colenda, et similia.

CAPUT XI.

UTRUM FINIS POTESTATIS ET LEGIS CIVILIS, PROUT
NUNC EST IN ECCLESIA, SIT ALIUS A FINE EJUS-
DEM POTESTATIS ET LEGIS, UT IN PURA NATURA
VEL IN GENTIBUS SPECTARI POTEST.

1. *Finem juris civilis esse eundem cum fine
canonici sentit Fortunius.* — Diximus dari in
hominibus potestatem ad ferendas leges, atque
adeo has leges esse possibles; ut autem natura
et necessitas earum magis declaretur, oportet
finem illarum ipsiusque potestatis generatim
considerare, quod in hoc capite præstandum
est. Statimque occurrit opinio Fortunii Garciae
tract. de Ultimo fine utriusque juris, ubi con-
tendit suadere finem juris civilis esse eundem
cum fine juris canonici, habereque eandem
originem eademque principia. Unde multa in-
fert quæ postea examinanda sunt: nam de hac
opinionem quatenus comparationem facit inter
utrumque jus, in libro sequenti dicendum ex-
professo est, quia non explicato prius utroque
extremo, non potest eorum comparatio fieri
aut intelligi. Hic ergo solum, de potestate ac
jure civili absolute spectato in ordine ad suum
finem, opinio hæc tractanda est. Sentit ergo
Fortunius finem juris civilis esse non solum
externam pacem et justitiam reipublicæ, sed
etiam veram et internam hominis felicitatem
ac salutem. Ita significat ibi, n. 6, junctis,
quæ dixerat n. 2, ubi eundem finem juris
canonici posuerat, et inde concludit esse eum-
dem finem utriusque juris. Unde necesse est
ut vel sentiat finem canonici juris esse tantum
externam politiam humanam, quod valde ab-
surdum est; vel oportet ut sentiat finem juris
civilis non sistere in humana politia, et exter-
na pace ac justitia reipublicæ, sed etiam ten-
dere ad veram felicitatem humanam.

2. Quia vero hæc opinio statim apparet in-
credibilis, intellecta de jure civili et de potes-
tate ferendi illud, prout esse potest in pura
natura, et in principio libri a nobis explicata
est, ideo Navar. in Commen. de Finibus hu-
manorum actuum, n. 29, ita illam interpreta-

tur, ut intelligenda sit de jure civili quatenus
est a christianis imperatoribus et regibus com-
positum aut probatum: sic enim etiam ipse
ait veram felicitatem æternam, quam credimus
et speramus, esse finem juris civilis. Quia, licet
ipsa potestas de se non tendat in illum finem,
nihilominus ut est conjuncta fidei, in illum
referri potest et debet: et ita etiam ejus actus,
qui est lex civilis, a legislatoribus christianis
in eundem finem refertur. Quod suadet ipse
Navar. ex inscriptione Codicis et Proœmii Di-
gestorum a Justiniano editi, quæ sic habet:
In nomine Domini nostri Jesu Christi, etc. Et
eamdem habet in declaratione juris civilis,
quæ habetur in fine legis 2 de Veteri jur enuel.;
et in Epistol. ad Tribonianum, quæ incipit:
Deo auctore, et in Codice est lex 1 de Veteri
jure enueleando, ubi de auctoritate legum dicit
*quæ divinas et humanas res bene disposuit, et
omnem iniquitatem expulit*. Addit Navar. pro-
bationem ex l. 1 et 2, C. de Sum. Trinitat.,
ubi imperator præcipit omnes populos sibi
subditos Christianam fidem et religionem sequi
et hæreticos puniri; et ex multis legibus quas
ille Imperator de rebus ecclesiasticis constituit
per plures titulos usque ad 16, l. 1 Codicis.

3. *Fortunii fundamenta.* — Verumtamen
de hac opinione Navarri per se spectata di-
cemus postea: nunc enim considerando fun-
damenta Fortunii videtur simpliciter loqui de
potestate civili secundum se, et in omni statu:
probat enim sententiam suam ex Arist. 1
Ethic., cap. 2 et 4, dicente humanam felicitatem
esse finem moralis doctrinæ, et lib. 5,
cap. 4, dicit ea dici justa *quæ felicitatem so-
cietatis civilis efficiunt et conservant*, et ideo
leges de omnibus virtutibus præcepta dare quæ
ad hanc felicitatem conferunt. Adducit etiam
Ciceronem lib. 2 de Officiis, dicentem: *Per
leges bene beateque vivitur*. Adducit item quod
ex Demosthene refertur in leg. 2, ff. de Legib.,
*omnes debere parere legi, quia inventio quedam
et donum Dei est*: et ex Chrysippo legem esse
omnium divinarum et humanarum rerum regi-
nam, et justorum atque injustorum regulam.
Hæc autem omnia dicta sunt a philosophis
ethnicis de lege civili, et ante leges imperato-
rum: ergo dicta sunt de lege civili secundum
se, et prout naturam humanam consequitur,
seclusa fide: ergo in eodem sensu videtur ille
auctor locutus. Confirmat vero suam senten-
tiam a fortiori ex legibus imperatorum quas
adduximus pro sententia Navar., et addit Au-
thentic., *ut non luxurientur contra naturam*;
quia in ea ostendit Justinian. sui muneris esse,